

DE GOUDEN BRIL

GIORGIO BASSANI – HET VERHAAL VAN FERRARA

Binnen de muren
De gouden bril
De tuin van de familie Finzi-Contini
Achter de deur
De reiger
De geur van hooi

Giorgio Bassani

De gouden bril

Vertaald door Jan van der Haar

2018

DE BEZIGE BIJ
AMSTERDAM

De vertaler ontving voor het vertalen van dit boek een
projectwerkbeurs van het Nederlands Letterenfonds

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Copyright © 1980 erven Giorgio Bassani

Copyright Nederlandse vertaling © 2018 Jan van der Haar

Oorspronkelijke titel *Gli occhiali d'oro*

(oorspronkelijke uitgave: 1970)

Oorspronkelijke uitgever Mondadori, Milaan

Omslagontwerp Moker Ontwerp

Omslagillustratie Waterman/Getty Images

Foto auteur Mario De Biasi/Mondadori Portfolio via Getty Images

Vormgeving binnenwerk Peter Verwey, Heemstede

Druk Bariet Ten Brink, Meppel

ISBN 978 90 234 9916 9

NUR 302

debezigebij.nl

Met de tijd zijn het er minder geworden, maar toch valt ook weer niet te zeggen dat maar weinig mensen in Ferrara een herinnering bewaren aan dokter Fadigati (Athos Fadigati, zeker – herinneren ze zich – de keel-, neus- en oorarts die praktijk aan huis hield in de Via Gorgadello, op een steenworp afstand van de Piazza delle Erbe, en met wie het zo slecht afgelopen is, arme kerel, zo tragisch, hij die als jongeman, toen hij zich vanuit zijn geboortestad Venetië in Ferrara kwam vestigen, leek voorbestemd voor de meest reguliere, rustige en daarom meest benijdenswaardige carrière...).

We schrijven 1919, meteen na die andere oorlog. Vanwege mijn leeftijd kan ik, schrijver dezes, maar een vaag, rommelig beeld van die tijd bieden. De cafés in de binnenstad puilden uit van officiers in uniform; elk moment kwamen over de Corso Giovecca en de Corso Roma (tegenwoordig herdoopt tot Corso Martiri della Libertà) vrachtwagens met wapperende rode vlaggen voorbij; over de steigers langs de gevel in aanbouw van het palazzo van de Algemene Verzekeringen, tegenover de noordzijde van het Slot, hing een enorm, scharlakenrood reclamadoek dat vriend en vijand van het socialisme opriep om eensgezind het Lenin-aperitief te drinken; de schermutselingen tussen maximalistische boeren en arbeiders enerzijds en oud-strijders anderzijds kwamen bijna dagelijks tot uitbarsting... Deze koortsachtige, opgewonden sfeer van algemeen vertier, waarbinnen zich de vroeg-

ste jeugd afspeelde van allen die de daaropvolgende twintig jaar volwassen zouden worden, zou de Venetiaan Fadigati op een of andere manier ten goede komen. In een stad als de onze, waar de jongeren van goeden huize meer dan elders onwillig waren om na de oorlog weer de vrije beroepen op te pakken, spreekt het voor zich hoe hij onopvallend heeft kunnen wortelen. Vaststaat dat in '25, toen de heisa ook bij ons begon te zakken en het fascisme, dat zich organiseerde tot een grote landelijke partij, alle laatkomers gunstige banen kon aanbieden, Athos Fadigati al stevig was gesetteld in Ferrara, de eigenaar van een schitterende privépraktijk, en ook nog eens hoofd van de afdeling KNO van het nieuwe Sant'Anna-hospitaal.

Het had hem meegezet, zoals dat heet. Hij was niet meer piep, en met toen al een uiterlijk alsof hij dat nooit was geweest. Het viel goed dat hij uit Venetië was weggegaan (dat vertelde hij zelf een keer), niet zozeer om zijn geluk te beproeven in een andere stad, als wel om zich aan de gespannen sfeer te onttrekken van een groot huis aan het Canal Grande waar hij in enkele jaren tijd zijn beide ouders en een geliefde zus de laatste adem had zien uitblazen. Zijn hoffelijke, discrete manieren, zijn duidelijke belangeloosheid, zijn terechte naastenliefde voor de armste zieken waren in de smaak gevallen. Maar eerder nog dan deze redenen zou hij zich aanbevelen door hoe hij was: door die gouden bril die vriendelijk glinsterde op de grauwe kleur van zijn gladde wangen, door de allerminst onaangename vetzucht van zijn grote lichaam met een aangeboren hartkwaal, waarvan hij wonderwel een crisis in de puberteit had overleefd, en ook 's zomers ging hij altijd gekleed in zachte Engelse wol (tijdens de oorlog had hij vanwege zijn gezondheid alleen dienst kunnen nemen bij de censuur van de post). Kortom, op het eerste gezicht was er iets aan hem wat meteen aantrok en geruststelde.

Het spreekuur aan de Via Gorgadello, waar hij elke middag van vier tot zeven patiënten ontving, completeerde later zijn succes.

Het ging om een moderne behandelkamer, zoals tot dan toe geen dokter in Ferrara had gehad. Een onberispelijke praktijkruimte die qua hygiëne, efficiëntie en grootte alleen te vergelijken was met die van het Sant'Anna, en behalve dat kon bogen op acht vertrekken van het belendende privéappartement met evenzoveel wachtkamertjes voor het publiek. Onze medeburgers, vooral degenen die sociaal meer in aanzien stonden, werden erdoor verblind. Plotseling wars geworden van de schilderachtige, zo je wilt, maar al te bekende en verdachte wanorde, waarin de andere drie of vier bejaarde plaatselijke specialisten hun respectieve patiënten ontvingen, raakten ze erdoor aangedaan als door een speciale hulde. Waar waren sinds Fadigati, zeiden ze, de eindeloze wachttijden dat je als dieren op elkaar gestouwd zat en door de dunne scheidswanden min of meer vage stemmen hoorde van bijna altijd vrolijke, talrijke gezinnen, terwijl het oog bij het schaarse licht van een lampje met twintig kaarsen langs de treurige muren alleen maar kon rusten op een tegel met NIET SPUGEN!, een karikatuur van een professor of een collega, laat staan andere nog treuriger afbeeldingen van patiënten met enorme klisterspuiten voor een heel academisch college, of met buiksneden waar de als chirurg verklede Dood zelf grijnzend voor zorgde? En hoe, hoe!, kon het dat ze tot dan toe zo'n middeleeuwse behandeling hadden moeten verduren?

Naar Fadigati gaan vormde behalve een rage, al gauw een ware uitkomst. Vooral wanneer op winteravonden de ijzige wind al fluitend vanaf de Piazza Cattedrale de Via Gorgadello binnendrong, was het met oprechte voldoening dat de gegoede burgerij in bontjas de minste of geringste keelpijn als voorwendsel nam om het halfopen deurtje binnen

te glippen, de twee trappen op te gaan en aan te bellen bij de glazen deur. Daarboven, achter die magisch lichtende omlijsting, waar een altijd jonge, altijd glimlachende verpleegster in witte jas de scepter zwaaide, daarboven trof hij volop draaiende radiatoren, harder dan thuis, maar bijna zo hard als in de Ondernemerskring of in die van de Unie. Hij trof leunstoelen en banken aan, tafeltjes met altijd het meest recente drukwerk, schemerlampjes die een fel, wit, ruimhartig licht verspreidden. Hij trof tapijten aan die als je er genoeg van had om daar te blijven, om te dommelen in de warmte of de geïllustreerde tijdschriften door te bladeren, hem uitnodigden om van de ene salon naar de andere te gaan en naar de wanden met schilderijen en prenten, antiek en modern, te kijken. Hij trof ten slotte een goedmoedige, gespreksvriendelijke arts aan, die, terwijl hij hem persoonlijk ‘daar’ binnenliet om zijn keel te onderzoeken, leek te popelen om als een ware gentleman te weten of zijn patiënt kans had gezien om een paar avonden eerder te luisteren naar Aureliano Pertile in *Lohengrin* in de schouwburg van Bologna; dan wel, weet ik veel?, of hij aan die gegeven wand van die gegeven salon die ene De Chirico of die ene ‘Casoratino’ had zien hangen, en of die andere De Pisis hem had aangestaan; en uitte dan zijn hoogste verbazing als de patiënt naar aanleiding van dit laatste bekende niet alleen De Pisis niet te kennen, maar voordien ook nooit te hebben geweten dat Filippo De Pisis een jonge, *heel* veelbelovende Ferrarese schilder was. Kortom, een gerieflijke, prettige, deftige omgeving die de geest prikkelde. Waar de tijd, de vervloekte tijd die altijd overal het grote probleem van de provincie was, genoeglijk verstreek.

In kleine keurige gemeenschappen wekt niets zoveel ongezonde belangstelling als iemands eerbare streven om zijn publieke leven gescheiden te houden van zijn privéleven. Wat gebeurde er met Athos Fadigati nadat de verpleegster de glazen deur van de behandelkamer achter de laatste patiënt had dichtgetrokken? De onduidelijke of anders weinig normale wijze waarop de dokter zijn avonden besteedde, bleef nieuwsgierigmakend. Ach ja, Fadigati had iets volkomen onbegrijpelijks. Maar ook dat beviel aan hem, ook dat trok aan.

Hoe hij de ochtenden doorbracht wist iedereen, en op die ochtenden had niemand iets aan te merken.

Om negen uur was hij al in het ziekenhuis, en met alle visites en operaties (hij opereerde immers ook: er ging geen dag voorbij of hij moest wel een paar amandelen verwijderen of een mastoïd wegsnijden), ging hij door tot één uur. Tussen één en twee kwam je hem nogal eens tegen als hij de Corso Giovecca afliep met het pakje tonijn in olie of het pakje vleeswaar aan zijn pink, en met de *Corriere della Sera* die uit zijn jaszak stak. Vervolgens lunchte hij thuis. En omdat hij geen kokkin had en het meisje voor halve dagen dat huis en praktijk schoonhield, pas tegen drieën verscheen, een uur eerder dan de verpleegster, moest hij, op zich al vrij wonderlijk, zelf zijn onontbeerlijke bord pasta bereiden.

Ook voor het avondeten zouden ze vergeefs op hem wacht-

ten in de enige restaurants van de stad die destijds enige standing genoten: van ‘Vincenzo’, ‘Sandrina’ tot ‘De drie haantjes’; en ook niet bij ‘Roveraro’ in de Vicolo del Granchio, waarvan de huiselijke keuken veel andere vrijgezellen van middelbare leeftijd trok. Maar dat betekende niet dat hij thuis at zoals ’s ochtends. ’s Avonds zou hij nooit thuisblijven. Tegen achten, kwart over acht kon je hem makkelijk zijn huis zien verlaten. Hij aarzelde even in de deur, keek omhoog, naar rechts, naar links, alsof hij onzeker was over het weer en de te nemen richting. Dan ging hij op weg en mengde zich in de stroom mensen die op dat uur, zomer en winter, langs de verlichte etalages van de Via Bersaglieri del Po trok zoals over de Mercerie in Venetië.

Waar hij heen ging? Zomaar her en der eropuit, ogenschijnlijk zonder vastomlijnd doel.

Na een intensieve werkdag mocht hij graag in de menigte opgaan: de vrolijk kwekkende, grijze massa. Lang, groot, met zijn gleufhoed, zijn gele handschoenen, alsmede met de met opossumbont gevoerde overjas als het winter was, en met het handvat van zijn wandelstok in zijn rechterzak kon hij tussen acht en negen uur ’s avonds op ieder punt van de stad gezien worden. Nu en dan kon hij verrassend stilstaan voor de etalage van winkels in de Via Mazzini en de Via Saraceno, die hij aandachtig bekeek, over de schouder van de gene voor hem. Vaak verwijfde hij bij de tientallen kraampjes met snuisterijen en snoep langs de zuidkant van de dom, of op de Piazza Travaglio, of in de Via Garibaldi, waarbij hij zonder een woord de bescheiden, uitgestalde waar opnam. In elk geval waren het de smalle, volle voetpaden van de Via San Romano die Fadigati bij voorkeur afliep. Als je hem tegenkwam onder die lage zuilenbogen, waar een scherpe lucht hing van gebakken vis, worst, goedkope wijn en kaas, maar waar het zwart zag van de mensen, sjofele vrouwtjes, soldaten, kinderen, goed ingepakte boeren, enzovoorts,

stond je te kijken van zijn levendige, vrolijke, voldane blik, de vage glimlach op zijn gezicht.

‘Goienavond, dokter,’ riep iemand hem na.

En het was een wonder als hij het hoorde, als hij alweer verder met de stroom mee zich omdraaide om de groet te beantwoorden.

Pas later, na tienën, dook hij weer op in een van de vier bioscopen van de stad: Excelsior, Salvini, Rex en Diana. Maar ook daar had hij liever de achterste parterreplaatsen in plaats van het balkon, waar de chique mensen elkaar altijd troffen als in een salon. Heel ongemakkelijk voor die chique mensen om hem daarbeneden te zien, zo goedgekleed te midden van het ergste ‘schorem’! Getuigde het nu echt van goede smaak, verzuchtten ze, droef weggijkend, om zo die bohemiëngeest uit te dragen?

Het is daarom te begrijpen dat tegen 1930, toen Fadigati al een jaar of veertig was, nogal wat mensen begonnen te denken dat hij zo snel mogelijk aan de vrouw moest. Er werd over gefluisterd onder patiënten met de stoelen dicht tegen elkaar aan geschoven in de wachtkamertjes in de Via Gorgadello, in afwachting tot de nietsvermoedende dokter periodiek in de deur verscheen en uitnodigde om ‘verder’ te komen. Later bij het avondeten ging het erover tussen de echtelieden, die ervoor waakten dat het kroost, met de neus in de soep, maar met gespitste oren, kon raden op wie ze doelden. En nog weer later, op bed – waar vrijuit gesproken kon worden – had het onderwerp al beslag gelegd op vijf of tien minuten van de dierbare halfuurtjes die heilig zijn voor ontboezemingen en steeds langer gerekte geeuwen, welke normaliter voorafgaan aan de echtelijke uitwisseling van kussen en het ‘welterusten’.

Zowel de mannen als de vrouwen vonden het idioot dat iemand van zijn kaliber niet bedacht eens een gezin te stichten.

Hij mocht dan een wat ‘artistieke’ inslag hebben, maar al

met al was hij heel serieus en rustig en welke andere Ferrarese academicus onder de vijftig kon staat maken op een betere positie dan de zijne? Bij iedereen geliefd, rijk (ja ja: als het op verdienen aankwam verdiende hij sloten met geld!), actief lid van de twee voornaamste sociëteiten van de stad, en daarom in gelijke mate geaccepteerd bij zowel de middenklasse en de kleine burgerij als bij de aristocratie, met of zonder wapen, van het kapitaal en de landerijen, zelfs voorzien van het lidmaatschap van de Fascistische Partij, dat, al had hij zich zachtjes ‘van nature apolitiek’ verklaard, de secretaris van de federatie hem coôte que coôte persoonlijk had willen bezorgen: wat ontbrak hem nu nog, dan alleen een mooie vrouw om elke zondagochtend mee te nemen naar San Carlo of naar de dom, en ’s avonds naar de film, in bontjas en behangen met juwelen zoals het hoort? En waarom keek hij niet een beetje om zich heen naar een? Misschien, ja, misschien werd hij opgeslokt door de relatie met een niet op te biechten vrouwtje, zoals een kleermaakster, een huishoudster, een dienstmeisje, enzovoorts. Zoals veel artsen hield hij misschien alleen van verpleegsters: en juist daarom waren, wie weet, degenen die van jaar tot jaar door zijn praktijk liepen altijd zo knap, zo uitdagend! Maar aangenomen dat een en ander echt zo lag (en het was ook weer curieus dat dienaangaande nooit iets duidelijk was doorgesijpeld!), waarom trouwde hij dan niet? Wilde ook hij zo eindigen als destijds dokter Corcos, de tachtigjarige chef de clinique van het ziekenhuis, de beroemdste Ferrarese arts, die, zoals het verhaal wilde, na jarenlang flirten met een verpleegster op een gegeven moment door haar familie was gedwongen haar heel zijn leven te houden?

En in de stad was het zoeken al in volle gang naar het meisje dat het waard was om mevrouw Fadigati te worden (maar deze overtuigde niet hierom, gene niet daarom: geen enkele leek geschikt genoeg voor de eigenheimer op weg naar huis,

die op bepaalde avonden, terwijl iedereen tegelijk Excelsior of Salvini op de Piazza delle Erbe uit liep, opeens daar werd gespot, aan het eind van de Listone, even voordat hij verdween in de donkere spleet opzij van de Via Bersaglieri del Po...): toen er dus zonder bekende bron vreemde, ja, heel vreemde geruchten begonnen te klinken.

‘Weet je het niet? Volgens mij is dokter Fadigati...’

‘Moet je dit eens horen. Ken je die dokter Fadigati, die in de Via Gorgadello woont, zo’n beetje op de hoek met de Via Bersaglieri del Po? Nou, volgens de verhalen is hij...’

Een gebaar, een gekke bek zeiden genoeg.

Je hoefde ook maar te zeggen dat Fadigati ‘zo’ was, dat hij er ‘zo een’ was.

Maar soms, zoals dat gaat bij onbetamelijke onderwerpen en bij sodomie in het bijzonder, waren er die grijnzend overgingen op een paar woorden in dialect, dat ook bij ons altijd zoveel harder is dan de taal van de hogere klassen. Om er dan niet zonder weemoed aan toe te voegen:

‘Ach ja.’

‘Wat een vent ook eigenlijk.’

‘Dat we daar niet eerder aan hebben gedacht!’

Maar over het algemeen moesten ze, alsof ze niet ontevreden waren dat ze zo laat Fadigati’s hebbelijkheid hadden beseft (het had meer dan tien jaar gekost om daarachter te komen, stel je voor!), maar in de grond gerustgesteld, over het algemeen moesten ze glimlachen.

Ach – riepen ze schokschouderend uit –, waarom zouden ze in het meest schandelijke afwijkende ook niet ’s mans stijl herkennen?

Wat hen het meest overtuigde in Fadigati na het eerste ontstelde, bijna bewonderende alarm, was zijn stijl, en met stijl bedoel ik in de eerste plaats één ding: zijn gereserveerdheid, de onmiskenbare inzet die hij altijd had getoond en bleef tonen in het versluieren van zijn voorkeuren, in het vermijden van schandaal. Ja, zeiden ze, nu zijn geheim geen geheim

meer was, nu alles duidelijk was, hadden ze door hoe ze zich moesten opstellen. Overdag in de zon de hoed voor hem afnemen; 's avonds doen of ze hem niet kenden, al stonden ze buik aan buik in het gedrang van de Via San Romano. Net als Frederic March in *Dokter Jekyll* had dokter Fadigati twee levens. Maar wie heeft die niet?

Weten was begrijpen, niet meer nieuwsgierig zijn, 'het laten rusten'.

Als ze voordien een bioscoop binnengingen, was het eerste wat ze deden, herinnerden ze zich, kijken of *hij* zoals altijd op de achterste plaatsen was. Ze kenden zijn gewoonten, het was hun opgevallen dat hij nooit zat. In het donker over de balustrade van het balkon zochten ze hem met hun blikken daar, beneden, langs de smerige zijwanden, bij de deuren van de nooduitgangen en de toiletten, zonder rust te hebben totdat ze het oude gefonkel van zijn gouden bril hadden opgevangen in de rook en het duister: een onrustige flits vanaf een ongewone, oneindige verte... Maar nu! Wat maakte het nu uit dat ze meteen na binnenkomst bevestiging van zijn aanwezigheid kregen? En waarom zouden ze met het ongemak van vroeger telkens wachten tot de zaallichten weer aangingen? Als je in Ferrara een burger had die de goedkope plaatsen mocht betreden en voor ieders oog naar hartenlust mocht verdwijnen in de onderwereld van de 'banken' voor een lire en twintig cent, dan kon dat alleen maar dokter Fadigati zijn.

Exact zo hun houding bij de Ondernemerskring en de Unie op de twee, drie avonden per jaar dat Fadigati er kwam (zoals gezegd was hij vanaf 1927 lid van beide sociëteiten).

Waar in het verleden ieder gezicht zo een verbaasde uitdrukking aan kon nemen, als je hem door de biljartkamer zag gaan en weglopen zonder halt te houden bij de poker- en écartétafel, keken nu maar weinig ogen op van het groene laken om hem na te staren tot aan de deur van de biblio-

theek. Hij kon zich prima opsluiten in de bibliotheek, waar nooit een mens te vinden was, waar het leer van de clubfauteuils zachtjes de trillende schitteringen van de open haard weerkaatste, hij kon prima tot na middernacht opgaan in de lectuur van een wetenschappelijk boek van thuis: wie had er dan nog iets in te brengen tegen zo iets wonderlijks?

Sterker nog. Af en toe ging hij op reis, of in zijn woorden, mocht hij er 'even tussenuit': naar Venetië voor de Biennale, naar Florence voor de Maggio Musicale. Nou, nu de mensen het wisten, kon het gebeuren dat je hem diep in de nacht in de trein tegenkwam, zoals in de winter van '34 een groepje uit de stad overkwam na een voetbalwedstrijd in het stadion van Florence, zonder dat iemand zich bezondigde aan een 'Kijk es wie we daar hebben!' zoals vaste prik is bij Ferrarezen als ze buiten het kleine grondgebied tussen de Reno en de Po elkaar tegen het lijf lopen. Nadat ze hem allemaal volijverig hadden gevraagd erbij te komen zitten in hun coupé, waren onze brave sportmannen, beslist geen muziekliefhebbers (Wagner: alleen al bij de naam voelden ze zich wegzinken in een zee van treurigheid!), netjes aan het luisteren naar een vlammend verslag van Fadigati van *Tristan*, dat Bruno Walter diezelfde middag nog had gedirigeerd in de schouwburg van Florence. Fadigati had het over de muziek van *Tristan*, over de bewonderenswaardige interpretatie die de Duitse maestro had gegeven, en met name over de tweede akte van de opera, die, zei hij, 'één lange liefdesklacht is'. Uitweidend over het bankje met de bloeiende takken van een rozentuin, en derhalve het symbool van de echtelijke sponde, waarop Tristan en Isolde drie kwartier aan één stuk door zaten te zingen voordat ze verstrengeld in een nacht van eeuwige wellust als de dood verzonken, kierde Fadigati verrukt glimlachend zijn ogen achter de bril. En de anderen lieten hem begaan, zeiden niets. Ze wisselden alleen stiekem een verblufte blik.